

УДК 796.077.5: 37.017.93-057.87

ВИВЧЕННЯ СТАНУ РОБОТИ УЧИЛИЩ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ З ВИХОВАННЯ МОРАЛЬНИХ ЯКОСТЕЙ УЧНІВ 10–11 КЛАСІВ

Артем ТІНЯКОВ

Національний технічний університет „Харківський політехнічний інститут”

Анотація. У роботі проведено дослідження виховного процесу в училищах фізичної культури. Визначено місце виховної роботи у спортивній підготовці, основні методи, засоби та організаційні форми виховання моральних якостей учнів училищ фізичної культури.

Ключові слова: моральні якості, спортивна підготовка, училище фізичної культури, виховання, спортсмен, особистість.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день в Україні функціонує система спеціалізованих спортивних закладів. Серед них є училища фізичної культури (УФК), училища олімпійського резерву, спортивні ліцеї, спортивні ліцеї-інтернати та ін. Своєю роботою вони довели ефективність діючої системи у підготовці спортсменів високого класу, які щорічно поповнюють збірні команди України з різних видів спорту.

Педагогічний процес в УФК має вирішувати безліч завдань. Ці завдання пов'язані як із досягненням спортсменами-школярами старших класів (10-11 кл.) високих спортивних результатів, так і вирішенням виховних завдань. Одним із таких завдань є формування моральних якостей учня-спортсмена. Виховання моральних якостей учнів обумовлене наступним:

1. Учні є членами суспільства, і знаходячись в безлічі суспільних і особистих зв'язків між собою, повинні бути певним чином організовані і погоджувати свою діяльність з іншими членами суспільства (колективу, команди тощо), підкорятися певним нормам, правилам і вимогам.

2. В сучасному світі молода людина живе і розвивається, оточена безліччю різноманітних подій як позитивного, так і негативного характеру. Такі ситуації щодня обрушуються на інтелект, мотиви, відчуття та поведінку учня, що ще не зміцніли і продовжують формуватися.

3. Сама по собі спортивна діяльність не гарантує високого рівня вихованості моральних якостей, бо вихованість – це якість особистості, що визначає в повсякденній поведінці людини його відношення до оточуючого світу.

4. В процесі виховання моральних якостей учні не тільки отримують інформацію про норми поведінки, затверджених у сучасному суспільстві, але і отримують уявлення, а через заняття спортом ще і досвід про наслідки порушення норм для себе та навколишніх людей.

5. Ефективне вирішення завдань виховання моральних якостей обумовлює оптимальний розвиток зростаючого організму і його готовність як до повсякденної життєдіяльності, так і до будь-яких видів професійної діяльності.

6. Але проблема полягає у тому, що поглиблені заняття спортом не завжди позитивно впливають на розвиток моральних якостей спортсмена. Причин тому є багато, основними з яких можна назвати:

- сприйняття характеру змагань у юнацькому спорті, у якому ставлять ціль перемоги будь-якою ціною;
- надмірне матеріальне заохочення молодих спортсменів;
- недостатня увага юнацьких тренерів проблемам виховання;
- відсутність методики виховної роботи із молодими спортсменами тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Засновник сучасного Олімпійського руху П'єр де Кубертен підкреслював, що заняття спортом надають чи не найбільшу можливість сформувати духовний світ дитини, вплинути на її емоційну сферу, а й відповідно сформувати певні моральні якості [1]. Але ми говоримо лише про виховні можливості спорту, а спортивний педагог має майстерно втілити у формуванні моральної особистості.

Різними авторами проблема впливу занять спортом на виховання моральних якостей розглядається неоднозначно. Але більшість дослідників доходять висновку про те, що розвиток моральних якостей особистості при заняттях спортом не відбувається автоматично. Проаналізована література з даної проблеми дозволяє виділити деякі положення.

В.П. Люкевич вважає, що виховання моральних якостей у спорті відбувається шляхом створення певного спортивного середовища, що має сприяти прояву спортсменом певних моральних якостей. При цьому загальнолюдські моральні норми, на думку автора, закладені у саму сутність спорту [2].

Схожої думки дотримуються Л.І. Лубишева, В.К. Бальсевич, та доповнюють її деякими положеннями, що підтверджують взаємозв'язок моралі зі спортом:

1. Норми спортивної діяльності ґрунтуються на простих нормах людського спілкування;
2. Розумінням спортивної діяльності як моделі суспільних відносин;
3. Відображенням у спорті моральних норм суспільства, у якому він розвивається [3].

Як зазначає польський фахівець А. Павлуцкі, виховання моральних якостей спортсмена відбувається через спортивний колектив. У такому колективі необхідно створити атмосферу, при якій моральні цінності та норми стануть бажаними та приймаються всім колективом. Спортсмен засвоєть моральні цінності спорту, які допоможуть у формуванні загальнолюдських якостей. [4]

Витоками формування і розвитку моральних якостей М.А. Арвісто, А.А. Семенов вважають навчання спортсменів вмінням товаришувати, розумінню краси змагань та насолодження спортивною боротьбою, знанням неофіційних (моральних) правил та норм спорту, стремлінню розвинути свої спортивні здібності до максимального рівня, розвинення почуттів відповідальності перед своїм колективом, відчуття необхідності для інших [5].

К. Хайнеманн вважає, що спорт дозволяє формувати моральні якості через відповідні мотиви. Серед них соціальні мотиви, такі як: бажання та прагнення бути у своєму спортивному колективі, підвищити суспільну активність тощо. Також мотиви підвищення рівня спортивних досягнень через максимальний розвиток своїх здібностей та екстрафункціональні мотиви (виплиск негативної енергії через заняття спортом, зайнятий вільний час із користю тощо) [6].

Іншим аспектом виховання моральних якостей у спорті є характерні цій сфері відносини і норми. До найбільш визначальних відносин у спорті, які відрізняють цю сферу діяльності від інших, відносять суперництво, змагання, змагальність, які виступають як «боротьба між двома чи декілька протилежними сторонами» [9]. Такі відносини вважаються дослідниками суперечливими щодо виховання позитивних якостей особистості. З одного боку, приводиться багато аргументів про те, що у змагальних відносинах спорту укладені великі можливості для свідомого, цілеспрямованого та ефективного впливу на морально-духовні якості та здібності людей, формування їх моральної культури. З іншого – негативну оцінку спорту пов'язують із тим, що будь-яка змагальна діяльність оцінюється як край негативно для особистості та моральних відносин. Вважають, що змагання наносить шкоду співробітництву, сприяє руйнуванню особистості та соціальних відносин, приводить до розвитку багатьох негативних якостей особистості, таких як егоїзм, агресивність, заздрість тощо [7, 8, 9].

Таким чином, лише конкретні педагогічні умови спортивної підготовки дозволяють використовувати заняття спортом у вихованні моральних якостей спортсмена.

Метою нашого дослідження є вивчення стану роботи УФК з виховання моральних якостей учнів 10-11 класів. Для досягнення поставленої мети ми послідовно маємо вирішити наступні завдання:

1. Створити програму дослідження стану виховного процесу в УФК.
2. Проаналізувати виховний процес в УФК.
3. Зробити висновки про стан роботи УФК з виховання моральних якостей

учнів 10-11 класів

У дослідженні використовувалися наступні методи:

1. Документальний метод.
2. Педагогічні спостереження.
3. Соціологічні методи (усне опитування тренерів, вчителів, батьків і учнів; анкетування учнів і тренерів).

Результати дослідження та їх обговорення. Стан роботи УФК з виховання моральних якостей учнів 10-11 класів вивчався на базі Харківського обласного вищого училища фізичної культури і спорту, Київського спортивного ліцею-інтернату, Дніпропетровського училища фізичної культури під час тренувальних занять, позакласних та здоровчих заходів, а також спортивних змагань. Дослідження проводилося на прикладі роботи відділень ігрових видів спорту (баскетбол, водне поло, волейбол, гандбол). Програма дослідження включала вивчення документів планування матеріалу виховної роботи і матеріалу навчально-тренувальних занять, вивчення підготовленості тренерського складу УФК до проведення роботи з виховання моральних якостей учнів, вивчення змісту виховного процесу у навчально-тренувальних заняттях.

Вивчення документів планування матеріалу виховної роботи та матеріалу навчально-тренувальних занять проводилося при аналізі наступних документів:

- річного календарного плану виховної роботи в УФК на навчальний рік;
- календарного плану виховної роботи на спортивному відділенні;
- робочого журналу тренера;
- планів-конспектів на окремих заняттях.

Аналіз календарних планів виховної роботи в УФК за останні три роки дозволяє констатувати схожість цих планів за невеликою розбіжністю у датах і кількості свят. Вивчення робочих журналів тренерів показало, що виховні завдання вирішуються, в основному, у теоретичній підготовці спортсмена. Зміст виховних бесід, відображений у журналах тренерів, є, фактично, однаковим, що говорить про формальність планування виховних заходів.

За результатами опитування 23 тренерів, ми встановили, що готуючи документи виховної роботи, необхідно враховувати організаційні особливості УФК, специфіку видів спорту (в баскетболі, наприклад, цінності командної роботи, взаємної підтримки та допомоги), особливості фізичного розвитку та підготовленості спортсменів, вікові психологічні та педагогічні особливості учнів, рівень їх спортивних показників, плани на майбутні заняття спортом, стаж спортивних тренувань.

Нами було проаналізовано 348 планів-конспектів 2005-2006 та 2006-2007 навчальних років. Аналіз показав, що у 311 конспектах (89,4 % документів) відсутні завдання і матеріал, спрямовані на виховання в учнів моральних якостей. У 75 конспектах (21,5 % документів) визначені цілі, завдання та засоби теоретичної і психологічної підготовки спортсменів, що тим або іншим чином пов'язані із виховною роботою. Лише у 37 конспектах (10,6 % документів) тренером визначені різні завдання виховання моральних якостей. У 10 (2,9 % документів) планах-конспектах тренерами поставлені домашні завдання учням по підготовці рефератів або усних докладів на теми: «Що таке спортивний результат?», «Як я розумію успіх?», «Що таке дружба?», «Мое відношення до принципу «чесної гри» у спорті», «Я і моя команда: що ми значимо один для одного?».

Як ми бачимо, у спортивній підготовці рідко плануються завдання щодо виховання моральних якостей, особливостей їх розвитку і прояву в процесі занять спортом, відоб-

раження цих якостей в повсякденному житті. Але, навіть не виділяючи в плані-конспекті окремою задачею, тренерами проводяться виховні заходи. У більшості випадків така виховна робота проводиться не заплановано, але їй приділяється багато увага з боку досвідчених тренерів. Основними формами такої роботи є індивідуальні і групові бесіди з спортсменами.

Одержані результати говорять про те, що більшість тренерів формально відносяться до планування виховної роботи із учнями. Якщо виховні заходи і плануються, то вони відбуваються у формах бесід або дискусій. Використання у виховній роботі лише теоретичних методів, на наш погляд, не завжди можуть принести бажаний результат у вихованні.

Підготовленість тренерського складу УФК до роботи з виховання моральних якостей учнів вивчалася за допомогою індивідуальних бесід із тренерами та аналізу відповідей на питання спеціально складеної анкети «Стан виховної роботи тренерського складу УФК». В анкетуванні прийняли участь 50 тренерів. З них 18 тренерів з баскетболу, 6 – з гандболу, 10 – з волейболу, 6 – водного поло, 10 – з футболу, які працюють у системі УФК.

Проведене анкетування дало змогу отримати наступні результати.

Для визначення місця виховної роботи у спортивній підготовці учнів УФК тренерам було запропоновано розмістити за важливістю окремі складові спортивної підготовки учнів 10-11 класів. У табл. 1 наведені результати відповідей тренерів УФК.

Таблиця 1

**Значущість складових спортивної підготовки
(згідно відповідей тренерів УФК)**

№ пп	Складові підготовки	Бали	Місце
1.	Виховна робота	242	VII
2.	Технічна підготовка	646	I
3.	Фізична підготовка	634	II
4.	Тактична підготовка	498	III
5.	Теоретична підготовка	382	V
6.	Психологічна підготовка	492	IV
7.	Ігрова підготовка	352	VI

Одержані результати свідчать про низьке місце, на яке поставлена виховна робота тренерами. Як показують результати бесід з тренерами УФК, 40 % тренерів вважають, що виховання моральних якостей відбувається автоматично під час занять спортом.

Для визначення найефективніших (на думку тренерів) дій у вихованні моральних якостей учнів, були проаналізовані відповіді на запитання анкети „Які дії тренера мають найбільший ефект у вихованні моральних якостей учнів?“ У табл. 2 приведені результати відповідей.

Таблиця 2

**Ефективність виховних дій тренера у вихованні моральних якостей
(згідно відповідей тренерів УФК)**

№ пп	Виховні дії тренера	Бали	Місце
1.	Обговорення правил поведінки для учнів та контроль за їх виконанням	504	II
2.	Оцінка дій учня в процесі обговорення	554	I
3.	Всебічне вивчення учня та корекція виховних впливів	388	IV
4.	Навчання нормам поведінки	476	III
5.	Залучення учнів до суспільної праці	342	V
6.	Вплив на учня через спортивний колектив	254	VI
7.	Оцінка вчинків з точки зору тренера	90	IX
8.	Вплив на учня через класний колектив та батьків	160	VII
9.	Залучення учнів до тренерської або іншої діяльності, пов'язаної із спортом	130	VIII

У виховній діяльності мало тренерами використовуються такі практичні форми як залучення учнів до тренерської або організаторської діяльності, виконання суспільної роботи тощо. Виховна робота в більшості випадків зводиться до виконання окремих вимог педагога. Це може привести до формального виконання учнем вимог, а у такому разі важко розраховувати на ініціативність і самостійність спортсменів у самовихованні й саморозвитку.

Важливість груп особистісних якостей, які, на думку тренерів, необхідно розвивати в учнів відображена у табл. 3.

Таблиця 3.

**Важливість груп особистісних якостей, які, на думку тренерів,
необхідно розвивати в учнів**

№ пп	Групи особистісних якостей	Бали	Місце
1.	Працьовитість, наполегливість	654	I
2.	Стремління виграти будь-якою ціною	222	VI
3.	Дисциплінованість	536	III
4.	Патріотизм	366	IV
5.	Вольові якості	540	II
6.	Моральні якості	260	V

Звичайно, спортивні результати залежать від працьовитості, наполегливості, вольових якостей і дисциплінованості спортсмена - тих груп якостей, які тренери поставили на перші три місця. Але спортсмен – це, перш за все, людина. Молодий спортсмен – це людина, у якої формується характер, що визначає долю не тільки у спорті, а й житті в цілому. Ті особистісні якості, які молодий спортсмен набуває у заняттях спортом, визначають його місце у суспільстві, повноцінність життя як у спорті так і за його межами. Тому низьке місце, яке тренери визначили моральним якостям говорить про недостатнє розуміння сутності як спортивної підготовки, так і педагогічної роботи в цілому.

За результатами анкетування були визначені також мотиви спортивної діяльності, які, на думку тренерів УФК, необхідно формувати в учнів училища. Результати відображені у табл. 4.

Таблиця 4.

**Мотиви спортивного тренування, які повинні формуватися в учнів УФК
(результати анкетування тренерів)**

№ пп	Мотиви спортивної підготовки	Бали	Місце
1.	Розвинути моральні якості	278	III
2.	Потрапити до збірної країни	638	I
3.	Захищати честь команди, училища, міста, країни тощо	310	II
4.	Саморозвиток, самовдосконалення	180	VI
5.	Розвинути впевненість у собі	194	V
6.	Заслужити суспільне визнання	170	VII
7.	Розвинути свої здібності	252	IV
8.	Розвинути фізичні якості	64	VIII
9.	Знайти нових друзів	60	IX

Цікавим для вивчення є той факт, що розвиток моральних якостей як мотив спортивної підготовки тренери оцінили досить високо. Тому є протиріччя: з одного боку тренери не приділяють достатньої уваги виховному процесу, тим більше розвитку

моральних якостей, з іншого – тренери вважають, що одним із важливих мотивів занять спортом має бути їх розвиток.

З метою вивчення стану виховної роботи на практиці ми відвідали 298 навчальних тренувань з баскетболу, гандболу, волейболу та футболу в УФК у 2005-06 та 2006-07 навчальних роках. В результаті педагогічних спостережень нами було визначено:

- вирішення будь-яких виховних завдань у навчально-тренувальних заняттях здійснювалося лише у 135 (45,3 %) випадках;
- у виховній діяльності тренери використовували, в основному, теоретичні методи виховання (бесіди, диспути, розповіді тощо);
- у 116 (38,9 %) заняттях тренери пояснювали, дискутували із учнями на моральні теми;
- лише у 19 (6,4 %) заняттях тренери використовували практичні методи виховання, такі як вправи для підвищення командної згуртованості, доручення тощо.

Висновки

1. Існують об'єктивні причини того, що поглиблені заняття спортом не завжди позитивно впливають на розвиток моральних якостей спортсмена.

2. Лише конкретні педагогічні умови спортивної підготовки дозволяють ефективно виховувати моральні якості спортсмена.

3. Засоби, прийоми, методи та організаційні форми виховної роботи, які застосовувалися тренерами УФК, не завжди можуть вважатися ефективними у вихованні моральних якостей учнів.

4. Відсутня чітка методика виховної роботи в УФК, а виховання моральних якостей відбувається епізодично та у комплексі із іншими виховними завданнями.

Перспективи подальших досліджень. У подальших дослідженнях планується визначити рівні сформованості моральних якостей учнів УФК та розробити методику їх виховання в процесі занять спортом.

Список літератури

1. Пьер де Кубертен. Ода спорту – М.: Физкультура и спорт, 1994. – С. 225-229.
2. В.П. Люкевич. Спортивна етика. – Минск, 1990. – 156 с.
3. Бальсевич В.К., Лубышева Л.И. Физическая культура: молодежь и современность // Теория и практика физической культуры, 1995. – № 4. – С. 2-8.
4. Pawlucski A. Wychowanie do sportu // Sport i kultura. – Warszawa, 1981. – P. 173-174.
5. Арвисто М.А., Семенов А.А. Необходимость новой воспитательной среды и орг-структуры для гуманизации спорта // Социально-экономические проблемы воспитания спортсменов в условиях перестройки сов. общества. – М., 1990. – С. 66-72.
6. Heinemann K. Einfh rung in die Sociologie des Sports. – Schorndorf, 1980. – 236 p.
7. Балякина А.В. Создание образа себя у детей дошкольного возраста через занятия физической культурой и спортом. // Метод. указания. – Н. Новгород, 1997. – 42 с.
8. Лесгафт П.Ф. Избранные труды. - М.: Физкультура и спорт, 1987. – С. 256-257.
9. В.И. Столяров, Козырева О.В. Гуманистический подход к спортивному воспитанию и спортивной культуре // Соревнование и спорт в системе гуманистического воспитания детей. – М.: РГАФК, 2002. – С. 3-226.

**ИЗУЧЕНИЕ СОСТОЯНИЯ РАБОТЫ
УЧИЛИЩ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ ПО ВОСПИТАНИЮ
МОРАЛЬНЫХ КАЧЕСТВ УЧАЩИХСЯ 10 – 11 КЛАССОВ**

Артем ТИНЯКОВ

Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт»

Аннотация. В работе проведено исследование воспитательного процесса в училищах физической культуры. Определено место воспитательной работы в спортивной подготовке, основные методы, средства и организационные формы воспитания моральных качеств учащихся училищ физической культуры.

Ключевые слова: моральные качества, спортивная подготовка, училище физической культуры, воспитание, спортсмен, личность.

**STUDY OF WORK STATE OF PHYSICAL CULTURE SCHOOLS OF EDUCATION
OF MORAL QUALITIES OF 10–11 THE CLASSES STUDENTS**

Artem TINYAKOV

National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute»

Abstract. The article deals with the research of educational process in the schools of physical culture. The place of educational work in sporting preparation, basic methods, facilities and organizational forms of moral qualities of the pupils in the schools of physical culture.

Key words: moral qualities, sporting preparation, schools of physical culture, education, sportsman, personality.